

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

У статті визначено передумови євроінтеграційних процесів, виокремлено етапи Болонського процесу та схарактеризовано зміст основних документів кожного етапу. Виділено окремі аспекти реформування освітньої системи Туреччини, яка стала учасницею Болонського процесу в 2001 році. Зокрема, відзначено, що на початку XXI ст. у Туреччині спостерігається тенденція до зростання якісного рівня освіти, що пов'язано із входженням країни до світового освітнього простору. Серед цілей реформування вищої освіти Туреччини виділено: розвиток бакалаврських і магістерських програм, збільшення кількості подвійних магістратур, сприяння мобільності студентів, формування чіткої системи кредитів, а також розвиток науки й технологій.

Ключові слова: *євроінтеграція, європейський простір вищої освіти, реформування вищої освіти, Болонська декларація, етапи розвитку Болонського процесу, принципи розвитку вищої освіти, Республіка Туреччина.*

Постановка проблеми. Глобалізація, як один із сучасних світових процесів, передбачає взаємозв'язок між народами, країнами та охоплення конкуренцією всіх сфер і вимагає відповідних інтеграційних зусиль з боку країн і у сфері освіти. Інтеграційний процес полягає в упровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці й техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у європейській спільноті. Це сприяє підвищенню європейської культурної ідентичності країн, їх інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Освітньою концепцією консолідації європейського освітнього співтовариства є формування європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на міжнародному співробітництві; він має усунути перепони й забезпечити широкий доступ до якісної вищої освіти, що базується на принципах демократії та незалежності університетів, їхньої наукової та дослідницької самостійності; активізувати мобільність студентів і науково-педагогічних кадрів; підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві, закласти основи для їх професійної кар'єри й особистого розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. Теорія та практика зарубіжного освітнього процесу стала предметом наукового пошуку провідних українських науковців (Н. Абашкіної, Г. Алексевиц, О. Олексюка, Г. Єгорова,

О. Ковязіної, Є. Москаленко, О. Овчарук, О. Рибак, Г. Степенко, І. Тараненко, О. Глузмана, Л. Пуховської, Т. Панського, В. Вдовенко, В. Семілетко, Т. Осадчої, Т. Кошманової та ін.). Проблеми історії, філософії й теорії вищої педагогічної освіти в Україні та за кордоном висвітлено в працях С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ладигець, В. Лугового, В. Майбороди, Н. Ничкало, З. Равкіна, Ш. Чанбарісова, В. Шадрікова, І. Яковлева, М. Ярмаченка, Б. Вульфсона, С. Головка, В. Кременя, Н. Лізунова, З. Малькова, М. Нікандрова, Т. Яркіної та ін.

Основам розвитку системи вищої освіти в Туреччині та її реформування присвячено наукові статті А. Газізова, А. Гур'єва, І. Доромаджі, Х. Ез, О. Карпенко, П. Касаткіна, С. Сапожникова, С. Усманової, К. Цейткович та ін.). Дослідження свідчать, що в турецькій системі освіти відбуваються істотні зміни, пов'язані з розвитком економічного, соціально-культурного життя, необхідністю узгодження вищої педагогічної освіти з вимогами Болонського процесу.

Мета статті: характеристика міжнародних документів, що визначають нормативно-правове підґрунтя євроінтеграційних процесів у системі вищої освіти європейських країн загалом та Республіки Туреччина зокрема.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси у сфері вищої освіти поступово реалізовувалися, починаючи із середини ХХ століття. Плекаючи ідею щодо оновлення системи вищої освіти та з метою налагодження європейської співпраці європейськими країнами було прийнято низку важливих рішень у результаті подій, які, на думку Н. Мирончук [6], можна об'єднати в чотири етапи.

Перший етап – 1954–1982 рр. – створення європейської економічної співдружності та впровадження «європейського виміру в освіті» – заклав основи для формування необмеженого кордонами інституту вищої освіти. Так, у 1954 році відбулося підписання Європейської культурної конвенції, у якій, зокрема, наголошувалося на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії та культури інших країн, а 25 березня 1957 року – укладання Римської угоди країнами ФРН, Францією, Бельгією, Італією, Нідерландами й Люксембургом, де проголошувалася ліквідація всіх перешкод на шляху вільного пересування людей, товарів, послуг і капіталу, передбачалося взаємне визнання дипломів (ст. 57). IV конференцією Європейської Асоціації Викладачів у 1968 році у Брюсселі прийнято Європейську карту освіти; піднято питання про організацію факультативних курсів із вивчення Європи (European Studies); введено поняття «європейський вимір у освіті». Документами конференції Міністрів 1971 та 1976 років визначено

п'ять основних положень загальноєвропейського виміру в освітніх системах: взаємне визнання дипломів, обґрунтування ідеї формування Європейського університету, створення європейського центру розвитку освіти, заснування необмеженого державними кордонами інституту вищої освіти [6, 22].

Другий етап – 1983–1992 рр. – ознаменувався підписанням низки документів та функціонуванням програм, які зміцнювали взаємозв'язок вищих навчальних закладів і сприяли інтеграції Європи загалом. Важливими подіями цього періоду визначено: прийняття Великої Хартії університетів (Болонський університет, 18 вересня 1988 року), у якій підкреслювалася роль університетів як центрів культури, знань, досліджень [4], та створення міжнародних об'єднаних програм ЄС із виховання та формування особистості – Comet, Erasmus, Petra, Iris, LingWa, TEMPUS, Fors (1987–1994 рр.), де наголошувалося на необхідності посилення взаємозв'язків вищої освіти та виробничих структур, розробці узгоджених між вищими навчальними закладами навчальних планів і програм, сприянні вивченню іноземних мов тощо [6, 23–24].

Третій етап – 1993–1998 рр. – сприяв поглибленню ідей європеїзації вищої школи Європи та актуалізував соціально-політичні аспекти цілей і характеру Болонського процесу, зокрема ідеї про впровадження європейського громадянства, яке передбачає вільне переміщення, висунення своєї кандидатури на виборах у комунальні органи тощо. Так пунктом 8 ст. 126 Маастрихтського договору (7 лютого 1992 р., Голландія) висловлено намір розвивати європейський вимір у освіті шляхом вивчення мов країн-учасниць; мобільності студентів і викладачів; взаємовизнання дипломів та періодів навчання; обміну досвідом та інформацією щодо проблем у освітніх системах країн-учасниць ЄС. Упродовж 1994–1999 років відбувалося створення та реалізація об'єднаних програм ЄС із виховання та формування особистості: «Сократ», «Леонардо да Вінчі», «Молодь для Європи», мета яких полягала в стимулюванні нововведень у змісті освіти, методах і технологіях; широкій та інтенсивній співпраці між освітніми установами; вихованні активної громадянськості.

Підґрунтям для розвитку практики визнання кваліфікацій і гармонізації національних систем вищої освіти у Європі послуговували прийнята в 1997 році Лісабонська конвенція та у 1998 році Сорбоннська декларація [7].

У документах саме третього періоду були проаналізовані об'єктивні умови та суб'єктивні фактори, які спонукали до поглиблення інтеграційних процесів освіти й економіки в освітніх системах Європи, висвітлені їх можливості та проблеми. Окрім того, було виокремлено правові,

соціально-економічні, лінгвістичні фактори, які обмежували європейську мобільність, зростаючу роль освіти та професійної підготовки як принципової передумови економічного й соціально-економічного розвитку сучасного суспільства [6, 24–25].

Наступний період починається з 1999 року – моменту підписання Болонської декларації – документу, котрий став підґрунтям для системної та змістовної реформи вищої освіти в Європі та за її межами. Період з 1999 року і до сьогодні є етапом реалізації положень Болонської декларації у європейській вищій освіті. Цим документом передбачено реалізацію цілої низки інноваційних ідей і педагогічних нововведень. Передусім – це формування єдиного, відкритого європейського простору у сфері освіти; упровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів; забезпечення мобільності студентів, викладачів і науковців у межах європейського регіону; прийняття системи освітньо-кваліфікаційних рівнів, яка складається з двох циклів: додипломного (3–4 роки) – зі здобуттям ступеня бакалавра та післядипломного – (1–2 роки) з отриманням ступеня магістр і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7–8 років); спрощення процедури визнання кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на ринку праці, розвитку європейської співпраці в сфері вищої освіти та підсилення європейського виміру освіти; контроль якості освіти; забезпечення привабливості європейської системи освіти (залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу) [5].

Розвиток Болонської декларації дістав продовження в низці міжнародних зустрічей: у 2001 році в Празі та Саламанці, 2003 році – в Берліні, у 2005 році – в Бергені, у 2007 році – в Лондоні, у 2009 році – в бельгійських містечках Льовені та Лювен-ля-Ньов, у 2010 році – у Будапешті та Вені й 2012 році – в Бухаресті.

Проаналізуємо ключові питання, які розглядалися під час вищезазначених конференцій [6; 8; 9]. Так, під час конференції європейських ВНЗ у м. Саламанка 29–30 березня 2001 року було сформульовано такі принципи розвитку вищої освіти: автономія з відповідальністю; освіта як відповідальність перед суспільством; вища освіта повинна ґрунтуватися на наукових дослідженнях; організація диверсифікації. Попри те, розглядалися питання якості освіти; студентської мобільності; привабливості; порівняльності кваліфікацій на доступеневому та післяступеневому рівнях; участі студентів як компетентних і конструктивних партнерів у формуванні Європейського простору вищої освіти.

У підписаному в Празі 19 травня 2001 року Празькому комюніке представниками країн Європи було ще раз сформульовано базові принципи Болонської реформи. Це, зокрема, запровадження системи легко порівнюваних і загальнозрозумілих академічних ступенів, створення системи вищої освіти, яка базується на двох освітніх циклах (бакалаврському та магістерському), запровадження кредитно-накопичувальної системи, сприяння мобільності студентів і викладачів, сприяння європейському співробітництву в галузі оцінювання якості освіти та підтримка курсів і програм європейської тематики у вищій освіті. До основного переліку цілей реформи також додано ціложиттєве навчання (life-long-learning), розгляд студента як активного учасника освітньої реформи та збільшення привабливості Європейського простору вищої освіти для інших країн світу.

У Берлінському комюніке (Берлін, 18–19 вересня 2003 року) виділено три пріоритетні напрями реалізації стратегічних завдань двох попередніх декларацій: розробка спільних критеріїв оцінювання якості освіти; впровадження двоступеневої освітньої системи «бакалавр – магістр»; взаємне визнання країнами-учасниками цих ступенів завдяки кредитно-накопичувальній системі. Крім того, у комюніке підкреслено важливість соціального виміру освітньої реформи. Додатковим пріоритетом документ називає включення докторських студій як третього освітнього циклу в загальний освітній цикл.

Бергенське комюніке (19–20 травня 2005 року, Берген (Норвегія)) подає огляд досягнень у галузі трьох пріоритетних напрямів. Тут уперше йдеться про створення єдиної європейської структури кваліфікацій на базі національних структур кваліфікацій. Усім країнам-учасникам процесу рекомендується якнайшвидша ратифікація Лісабонської конвенції про взаємне визнання навчальних ступенів, зокрема наукових. Включення наукової освіти (докторських програм) до загального освітнього циклу розглядається як гарантія плідної взаємодії навчального та наукового секторів – Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору.

Лондонське комюніке (Лондон, 16–19 травня 2007 року) переважно присвячене огляду досягнень реформи в період з 2001 по 2007 рік. Зокрема, наголошено на перепонах у сфері академічної мобільності у Європі, відсутності узгодженості між структурами кваліфікацій різних країн, частковому визнанні здобутих академічних ступенів тощо. А також ідеться про значення створення Реєстру агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти, співпрацю європейського простору вищої освіти та наукового європейського простору.

У Льовенському комюніке (конференція відбулася 28–29 квітня 2009 року в бельгійських містечках Льовен (Фландрія) та Лювен-Ля-Ньов (Валлонія)) у першій частині лаконічно викладені досягнення освітньої реформи – запровадження трициклової структури вищої освіти, сприяння академічній мобільності (зазначається, зокрема, що в 2020 році як мінімум 20 % випускників муситимуть мати за своїми плечима навчальний період або стажування за кордоном), запровадження національних структур кваліфікацій і загальноєвропейської структури кваліфікацій, упровадження кредитно-накопичувальної системи. У другій частині документу йдеться про пріоритети освітньої реформи в наступному десятилітті: соціальний вимір освітньої політики (рівні можливості для всіх соціальних груп здобувати якісну освіту); питання ціложиттєвого навчання; зв'язку між навчанням і працевлаштуванням та між навчанням і науково-інноваційною діяльністю; пошуку альтернативних джерел фінансування освіти.

Конференцією міністрів у Будапешті та Відні 2010 року [2] визначено напрямки дій на перспективу: збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, надати можливість студентам і викладачам бути мобільними; поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх; сприяти навчанню, орієнтованому на студентів, як способу розширення їх можливостей; співпраці викладачів і дослідників на міжнародному рівні.

У Бухарестському комюніке, підписаному на конференції міністрів 26 та 27 квітня 2012 року [3], йдеться про консолідацію Європейського простору вищої освіти, зокрема щодо завершення переходу до трициклової системи, використання кредитів ECTS, видачі Додатків до дипломів, удосконалення забезпечення якості та запровадження рамок кваліфікацій, у тому числі визначення та оцінювання результатів навчання, взято зобов'язання щодо створення умов для сприяння студентоцентрованому навчанню, інноваційним методам викладання та сприятливому робочому й навчальному середовищу; посилення мобільності для кращого навчання.

В умовах Болонського процесу й інтеграції системи вищої освіти в європейський освітній простір в останні роки все більше уваги приділяється вивченню особливостей педагогічної освіти розвинених країн. Республіка Туреччина стала учасницею Болонського процесу в 2001 році. Усі вищі навчальні заклади Туреччини діють на основі Закону про вищу освіту (№ 2547), який було прийнято у 1981 році.

Як зазначає С. Усманова, Республіка Туреччина є однією з країн Європи, що динамічно розвивається. Турецький уряд як першорядне завдання економіко-соціального розвитку суспільства висуває створення незалежної та гнучкої системи вищої освіти, що забезпечує високу якість підготовки фахівців у різних сферах науки, освіти, культури та соціального життя [10].

Основними рисами сучасного освітнього простору, у якому Республіка Туреччина прагне до демократизації вищої освіти, є: перехід до суспільно-державної моделі управління вищою школою, широке впровадження відкритого прийому абітурієнтів до вищих навчальних закладів, предметна система навчання, яка передбачає широкий вибір студентами навчальної програми, рівня освіти, що відповідає власному рівню здібностей і можливостей. Разом із тим, система вищої педагогічної освіти Республіки Туреччина характеризується особливостями, основними з яких є: національна основа підготовки педагогічних кадрів, що передбачає вивчення циклу дисциплін, пов'язаних з історією Туреччини, її культурою, традиціями, мистецтвом, літературою, релігією [10].

Характеризуючи закономірності розвитку сьогоденної Туреччини, варто відзначити, що впродовж останніх років ця країна суттєво підвищила свою роль на міжнародній арені, ставши членом групи країн «Великої двадцятки» та помітно розширивши сфери політичного й економічного впливу в регіонах Близького та Середнього Сходу, Центральної Азії, Південного Кавказу та Північної Африки.

У щорічних державних програмах розвитку Туреччини констатується, що розвиток науки й технологій є однією з найважливіших умов її інтеграції у світову економічну систему, а забезпечення подальшого економічного зростання вимагають, передусім, збільшення кількості висококваліфікованих кадрів і потенціалу науково-дослідних структур. Так, у Туреччині діє ефективна система управління науково-технологічною сферою, головним виконавчим органом якої є підпорядкована секретаріату Прем'єр-міністра Рада з питань науково-технологічних досліджень Туреччини (ТЮБІТАК). Підпорядковані Кабінету міністрів Вища рада з питань науки і технологій і Рада з питань вищої освіти, які очолює Прем'єр-міністр, визначають стратегічні напрями загального розвитку системи наукових досліджень та освіти [12].

На початку XXI ст. у Туреччині спостерігається тенденція до зростання якісного рівня освіти, що зумовлює певні успіхи й у культурному розвитку цієї країни. Освітня система країни знаходиться на шляху пошуку оптимальної відповідності між сталими традиціями турецької вищої школи та новими викликами, які пов'язані з входженням країни до світового освітнього простору.

У 2004 році в Лісабоні турецьким урядом підписано Конвенцію про визнання кваліфікацій, згідно якої дипломи вищих навчальних закладів Туреччини не підлягали процедурі нострифікації у європейських країнах, а також було поштовано обмін студентами, аспірантами й викладачами між європейськими та турецькими університетами [11].

На сьогодні в Туреччині відбувається активне реформування вищої освіти, серед цілей якого – розвиток бакалаврських і магістерських програм, збільшення кількості подвійних магістратур, сприяння мобільності студентів, формування чіткої системи кредитів, а також розвиток науки й технологій. Як було зазначено прем'єр-міністром Туреччини Реджепом Т. Ердоганом у серпні 2012 року на засіданні Вищої ради з науки і технологій (ВТУК), систему освіти в Туреччині потрібно реструктурувати з метою підвищення інтересу молоді до науки, технологій та інновацій. Для цього слід збільшувати кількість науково-технічних підприємств, підтримувати інформаційні технології й концентрувати зусилля на інноваційних проектах, що, у свою чергу, потребує підвищення рівня освіти, культури, збору інформації та кадрів. Такі проекти реалізуються університетами й достатньо фінансуються державою [1, 280].

Варто відзначити також факт активної інформаційної кампанії Турецької Республіки в галузі освіти з метою приваблення іноземних студентів із суміжних регіонів, особливо з тюркських держав СНД. Укладання міжурядових угод з тюркомовними країнами на основі Закону № 21467 та створення Агентства з тюркської співпраці і розвитку (ТІКА) призвело до організованої роботи з навчання тюркськомовних студентів у турецьких навчальних закладах. Попри те, у тюркськомовних та інших країнах функціонують курси турецької мови, фонди, школи, університети, які фінансує Туреччина. Серед них – фонди ім. Юнуса Емре, тарикат «Нур» 21, Турецько-Казахський університет ім. А. Ясеві та ін. [1, 280].

Висновки. Сьогодні турецька вища освіта відповідає рівню кращих західноєвропейських та американських університетів. Зазначимо, що в межах гуманітарного співробітництва між Україною та Турецькою Республікою у державних університетах останньої діє безліч стипендіальних програм для українських студентів, переважно з числа кримсько-татарської молоді. На нашу думку, одним із перспективних кроків у рамках продовження міждержавної співпраці має стати взаємне визнання документів про освіту, що покращить взаємний обмін необхідними фахівцями в різних галузях життєдіяльності.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в характеристиці особливостей системи вищої педагогічної освіти у Республіці Туреччина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аватков В. А. Высшее образование в Турции и Болонский процесс [Электронный ресурс] / В. А. Аватков, П. И. Касаткин // Российское высшее образование в мировом пространстве. – Режим доступа : http://vestnik-old.mgimo.ru/filesserver/27/47_avatkov.pdf.
2. Будапештсько-Віденська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/budapeshtsko-videnska-deklaracziya.html>.
3. Бухарестське комюніке [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/budapeshtsko-videnska-deklaracziya.html>.
4. Велика Хартія Університетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/Pedagogika/bolon/02.pdf>.
5. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посібник / за ред. В. Г. Кременя ; Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабін. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
6. Мирончук Н. М. Болонський процес і вища освіта України: [навч.-метод. посібн.] / Н. М. Мирончук, М. В. Левківський. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 152 с.
7. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті болонського процесу (документи і матеріали 2003 – 2004 рр.) [Електронний ресурс] / за ред. В. Г. Кременя ; Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, в. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабін. – Тернопіль : Вид-во тдпу імені В. Гнатюка, 2004.– 147 с. – Режим доступу : <http://old.tnpu.edu.ua/php1/include/resurs/kms/1/index.htm>.
8. «Підсумки Болонського процесу в контексті формування спільного простору європейської вищої освіти». Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/398/>.
9. Протасова Ганна. Аналітика: від Болоньї до Льовена – динаміка Болонського процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/eu-edu.org>.
10. Усманова С. М. Тенденції розвитку системи вищої педагогічної освіти в республіці Туреччина : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. М. Усманова. – Ялта, 2011. – 22 с.
11. Усманова С. М. Проблемы и перспективы интеграции системы высшего педагогического образования Турции в Европейское сообщество. [Електронний ресурс] / С. М. Усманова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2009_23_2/usmanova.pdf.
12. Хрупа В. Туреччина: інноваційна переорієнтація економіки в умовах світової фінансово-економічної кризи [Електронний ресурс] / Валерій Хрупа. – Режим доступу : <http://hvyly.org/analytics/c4-2009-04-12-12-01-18/2010-07-29-06-48-21.html>.

РЕЗЮМЕ

Ключюк Дж. Сущность и основные нормативно-правовые аспекты евроинтеграционных процессов в высшем образовании.

В статье определены этапы Болонского процесса и дано характеристику содержания основных документов каждого этапа. Выделены отдельные аспекты реформирования образовательной системы Турции, которая стала участницей Болонского процесса в 2001 году. В частности, отмечено, что в начале XXI века в Турции наблюдается тенденция роста качественного уровня образования, что связано с вхождением страны в мировое образовательное пространство. Среди

целей реформирования высшего образования Турции выделено: развитие бакалаврских и магистерских программ, увеличение количества двойных магистратур, содействие мобильности студентов, формирование четкой системы кредитов, развитие науки и технологий.

Ключевые слова: евроинтеграция, европейское пространство высшего образования, реформирование высшего образования, Болонская декларация, этапы развития Болонского процесса, принципы развития высшего образования, Республика Турция.

SUMMARY

Kyuchyuk J. The essence and the basic legal aspects of the European integration process in higher education.

The integration process consists of European standards introduction in the education, science and technology, distribution of cultural, scientific and technical achievements in the European Community. Educational concept of consolidating the European educational community is creating European Higher Education, which is based on the principles of democracy and independence of universities, their academic and research autonomy, activation of the student's and teacher's mobility, preparing young people for active life in a democratic society and creating conditions for their professional career and personal development.

The article deals with the preconditions of the European integration process, the stages of the Bologna process and it describes the contents of the main document of each stage. It was found out that after the signing of the Bologna Declaration a new phase of reform of the European higher education began, which presented a number of conferences and meetings. The author analyzes the key issues that were discussed at the conference.

It is established that in the Bologna process and the integration of higher education in the European educational space in recent years, more attention is paid to the study of features of pedagogical education in developed countries. In this regard, some aspects of education system reforms in Turkey were defined, which has become a part of the Bologna process in 2001.

In particular, we note that at the beginning of the XXI century Turkey tends to increase quality education that leads to some success in the cultural development of the country. The educational system of the country is in the search for an optimal fit between established tradition of Turkish higher education and the new challenges that are associated with the entry of the country into the world educational space.

It is noted that to the aims of the higher education reform in Turkey belong: the development of undergraduate and master's programs, increasing the number of double graduate, promoting the student's and teacher's mobility, the formation of a clear system of credits and the development of science and technology.

Key words: *European integration, the European space of higher education, reform of higher education, the Bologna Declaration, the stages of development of the Bologna process, the principles of higher education development, the Republic of Turkey.*